

П.В. ТАРХОВ, д.э.н.,
А.П. КРУГЛЯК,
Сумський державний університет

ПРАВО ВЛАСНОСТІ НА ОСОБИСТЕ ЗДОРОВ'Я ЯК ОСНОВНИЙ ІНСТИТУТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ

Якість життя людини є сенсом існування економіки, втім її забезпечення здійснюється на основі базису державного регулювання – інституціональних принципів регулювання соціальних відносин, які складають фундамент правової держави.

Але фактично ефективність регулювання економічними методами обумовлена рівнем розвитку інституту власності. А на пострадянських територіях, обумовлених марксистськими та православними традиціями, визнаються тільки декілька пучків права власності, фактично три з одинадцяти, такі як право володіння, право користування, право розпорядження. А такі права, як право на отримання доходу з власності чи більшість прав, які відносяться к особистим правам, не визнаються, що є основою для надексплуатації робочої сили. Це призвело до того, що в цей час заробітна плата в Україні в десяток раз менша ніж у розвинених країнах Європи та навіть 3-5 разів менша ніж у Румунії та Болгарії. А такий рівень заробітної плати не гарантує навіть мінімальний рівень забезпечення потреб.

Слід урахувати й те, що наявний інструментарій економічної політики, який сформовано в попередній період, не націлений на забезпечення якісних перетворень – інноваційного розвитку, оновлення структури виробництва, подолання глибокої диференціації доходів та ін. У межах нинішньої моделі розвитку широкомасштабна модернізація національної економіки просто неможлива. Потрібні суттєві зміни в механізмах трансформаційних процесів, їх системне оновлення – тобто осмислений перехід до інституційної моделі ринкових перетворень, поєднаних з елементами ефективного державного регулювання.

Відмітимо, що загальним принципом повинна бути тотальна орієнтація державного управління на благополуччя людини. Низькі темпи реформ, насамперед інституціональних, обумовлені ігноруванням якості життя людини. Низька якість життя людини, в свою чергу, сприяє дестимуляції попиту, орієнтованого на високий рівень якості життя.

Як видно із з опросу серед проблем, які хвилюють наше населення перші 6 місць, що

зачіпають більшість громадян, займають проблеми низького рівня життя (низький рівень заробітної плати та пенсії хвилює 75,5% населення, безробіття 47,2%), злочинність (33,4%), неадекватна охорона здоров'я (29,1%) та свавілля влади та її чиновників (хабарництво – 49,7%, Свавілья силових структур – 27,1%). [1]

Основним імперативом сучасного цивілізаційного прогресу є всебічний розвиток людського потенціалу. Це головна складова національного багатства і рушійна сила суспільного поступу, визначальний критерій оцінки його рівня. Світовою практикою доведено, що інвестиції в людський капітал – найефективніші. Саме цим зумовлюється нова якість економічного зростання, яка утвердилася за останні десятиріччя в розвинених країнах. У Західній Європі цей компонент забезпечує близько 75% приросту національного багатства. В той час як в СНД проблемою є бажання роботодавців економити на заробітній платі та здоров'ї людей. В той же час максимальне припустиме соціально-екологічне навантаження на робітників не тільки перевищує усі нормативи, але навіть не враховуються в усьому спектрі факторів (рис.1.).

Економічні, соціальні і культурні права, як правило, розглядаються як істотно відмінні від прав цивільних і політичних. Неодноразово показувалося, що ці права взаємозалежні і в однаковій мірі важливі [2], але на практиці до економічних, соціальних і культурних прав часто відносяться як до менш важливих, ніж до прав цивільних і політичних (у значній мірі це відноситься до західних держав і неурядових організацій).

До цивільних і політичних прав людини часто апелюють у національному судочинстві; існують механізми подачі скарг на недотримання цих прав та їх захисту на міжнародному рівні. Навпаки, економічні, соціальні і культурні права часто визнаються такими, що підлягають розгляду в суді, тому що вони розглядаються частіше як загальні рекомендації для держав, а не як права. Ці права все частіше фіксуються в нових Конституціях різних держав,

© П.В. Тархов, А.П. Кругляк, 2009

що з'являються на світ, що, однак, не заважає судам на місцях визнавати їх не стосовними до своєї компетенції. Не існує і налагоджених механізмів захисту цих прав і на міжнародному

рівні. Усе вище зазначене означає, що на практиці два згаданих набори прав не мають рівного статусу і впливу.

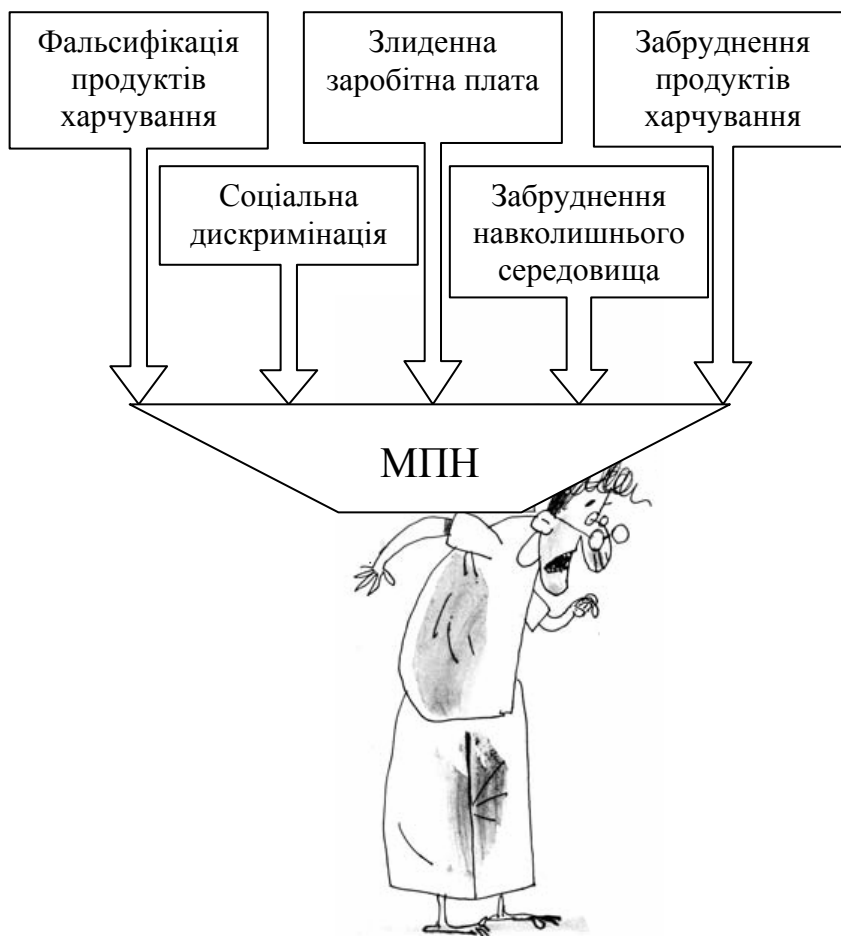

Рис. 1. Максимальне припустиме навантаження

Будь-яке право людини містить у собі обов'язок держави одночасно "поважати, захищати і реалізовувати" його. Обов'язок захищати становить один із трьох типів обов'язків, що можуть виникати із самих прав людини, і, отже, має достатнє приватне й обмежене значення. У відношенні права на здоров'я "обов'язок захищати" передбачає прийняття державами досить конкретних заходів для захисту здоров'я кожної людини від замаху на нього третіх осіб.

Обсяг права на здоров'я визначається як сукупність всіх елементів цього права, що містяться в різних міжнародних угодах і договорах. Для початку всі ці елементи можна розділити на дві категорії: присвячені «охороні здоров'я» і «основним передумовам здоров'я».

Ціллю даної статті є доказ доцільності

впровадження інституту права власності на здоров'я як інструменту забезпечення соціально-економічного благополуччя країни та її конкурентоспроможності у світовому товаристві.

Інститут права власності є одним з центральних інститутів права. Його норми так чи інакше впливають на сімейне, спадкоємне, зобов'язуване право та ін. У рамках цивільного права інститут права власності знаходиться в тісному взаємозв'язку з нормами інституту зобов'язувального права. Так, на відміну від правомочного володіння і користування, що характеризують статику правовідносин, правомочність розпорядження майном буває неможливо здійснити, не вступаючи в зобов'язувані відносини, якщо мова йде про продаж, дарування та інші види передачі речей іншій особі. Тому

реалізація правомочності розпорядження розглядається як динаміка відносин власності. Вона спричиняє в багатьох випадках зміну власника. При цьому новий власник з'являється в результаті виконання зобов'язуваних відносин сторін по передачі майна.

Права власності розуміються як санкціоновані суспільством (законами держави, традиціями, звичаями, розпорядженнями адміністрації і т.д.). В Україні донедавна не було права одержувати доходи навіть від власного автомобіля, або гаражу, тим більше, що громадяни фактично не мали права знати про стан власного здоров'я. Тому і є вельми актуальним одержання права власності на самого себе, на своє здоров'я насамперед [3].

В сучасній світовій медицині широке вживання одержало поняття якості життя реконвалесцентів, пов'язане зі здоров'ям. Воно чітко пов'язується із дефініцією здоров'я, яке дається Всесвітньою організацією охорони здоров'я (ВООЗ). Здоров'я – це повне фізичне, соціальне та психічне благополуччя людини, а не просто відсутність захворювання. Це поняття багатомірне, його складовими є: психологічне благополуччя; соціальне благополуччя; фізичне благополуччя; духовне благополуччя.

В економічній функції оцінки зміни рівня здоров'я виступають як міра праці, що втрачається чи додатково затрачуваного внаслідок процесів порушення. Завдяки цьому зазначені оцінки можуть бути використані для перерозподілу матеріальних благ між окремими підрозділами народного господарства (наприклад, за допомогою екологічних платежів, податкової чи політики ціноутворення) відповідно до реальних витрат праці, включаючи додаткові витрати, обумовлені процесами порушення природи. При цьому забезпечуються справедливі основи розподілу благ між наступними елементами економічної системи: а) окремими ланками у виробництві продукції; б) виробниками, споживачами і підрозділами, що забезпечують утилізацію відходів виробництва; в) підприємствами, регіонами, країнами. У свою чергу в економічній функції зазначені показники можуть виконувати оцінні функції (як міра праці природоємності й ушкодження) і стимулюючі (для стимулювання екологічного удосконалювання виробництва). Обидві ці функції, наприклад, реалізуються у формі економічних інструментів реалізації соціально-економічної, у тому числі й інвестиційної політики. Відповідно ці оцінки можуть бути основою пред'явлення вимог по відшкодуванню

збитку здоров'ю як приватної власності людини.

Існує економічна відмінність між правами власності взагалі та контрактними правами. Право власності відчужує (у граничному випадку) весь останній світ від використання речі, за винятком використання на умовах власника. Контрактне право відчужує лише одну із сторін контракту. Свобода укладення контрактів при відсутності можливості створення прав власності не сприяє оптимізації використання ресурсів. Якщо А купує у В право на розробку землі В, але В має право усувати інших від роботи на цій землі, А не матиме стимул-реакції до оптимальної експлуатації землі. Аналогічно у відсутність прав власності проблема надмірного виснаження пасовища в нашому прикладі із загальним пасовищем не може бути дозволена навіть у випадку, якщо фермери, що використовують пасовище, продадуть свої права одному індивіду або фірмі. Після того, як новий власник скоротить перевантаженість пасовища, стягуючи з фермерів, що продали йому свої права, плату за продовження використання пасовища, інші фермери почнуть пасти своїх корів на цьому пасовищі; у них не буде зобов'язання платити за це. Тобто правовий захист прав власності стимулює до ефективного використанню ресурсів. [4]

(Дохід від власності будь-якої людини можна розділити на "початковий" (original) і отримуваний завдяки власному накопиченню капіталу. "Вихідний" дохід від власності, як можна передбачити, отримується шляхом спадкоємства, і їм не можна нехтувати з тією ж легкістю, з якою це було зроблено по відношенню до "вихідних" заробітків. Зупинимось коротко на цій відмінності. "Власний" дохід від власності залежить від об'єму вкладень у фізичний капітал і норм їх віддачі, а при припущенні про раціональність економічної поведінки обидва ці чинники, у свою чергу, визначатимуться кривими попиту і пропозиції фізичного капіталу. Таким чином, розподіл "Власного" доходу від власності відрізнятиметься від розподілу заробітків тоді і лише тоді, коли розкид і еластичність кривих попиту і пропозиції фізичного капіталу відрізнятимуться від розкиду і еластичності кривих попиту і пропозиції людського капіталу[5].

Особисті права і свободи невід'ємні від людської особи. Це невід'ємні права (свободи) людини, позбавлені матеріальної оцінки. Людина не може передати своє особисте право і свою особисту свободу іншій особі. Особисті

права (свободи) називаються так не тому, що вони – надбання особи (соціально-економічні, політичні і соціокультурні права теж належать особі). Вони отримали цю назву унаслідок такої їх специфічної межі, як надання людині свободи і незалежності у сфері особистого життя, в родинно-побутових стосунках, у взаєминах приватної особи з державою, яка переймає на себе зобов'язання не вторгтися без особливої на те необхідності в інтимне, особисте, родинне життя людини, не зазіхати на його індивідуальну свободу і безпеку, поважати його людську гідність, розглядати як вищі соціальні цінності життя і здоров'я людини, його духовну свободу і творчу оригінальність. Економічна теорія не займається моральними питаннями, вивчає, як люди досягають бажаного результату, хоча з економічної теорії виходить, що використані ресурси повинні бути компенсовані та оплачені щоб їх використовували ті, хто їх оцінює найвище, і трудові ресурси не є виключенням. Особисті права — це невід'ємні блага, що визнаються державою навіть радянською. [6]. З цього, якщо розглядати людину як людину економічну, тоді будь яке порушення його здоров'я чи будь, яке забруднення навколишнього середовища людини є порушення його не тільки особистих, але і економічних (громадянських) прав, бо це не дозволяє людині ефективно заробляти.

Капітал складається з благ тривалого користування, створених економікою для виробництва інших товарів. Ці блага включають в незліченні верстати, дорогі комп'ютери, молотки, вантажівки, прокатні стани, будівлі, які складають пейзаж сучасної економіки, людина, в якості людського капіталу, також є створінням самої людини та суспільства, взагалі тому ми вважаємо за доцільним створення інституту власності на особисте здоров'я, як інституту захисту людини як капіталу, який належить як людині, так і суспільству.

Існує тенденція до того, щоб як найбільше розширювати сферу розглянутого нами права, включаючи в неї всі проблеми, так чи інакше зв'язані зі здоров'ям. Як приклад можна привести фізичну недоторканність людини, що виражається в праві на свободу від катувань і захисту від примусового медичного лікування і медичних експериментів. Те ж можна сказати і про соціальні блага, такі, як гідні житлові умови, живильне продовольство і усі види заходів для захисту від негативного впливу навколишнього середовища. Усі ці елементи без сумніву впливають на здоров'я, а іноді стають навіть

вирішальними для здоров'я людини, яка є головною продуктивною силою.

Загалом, можна погодитися з дослідниками цих проблем в тому, що "право на здоров'я тоді буде мати сенс і особливу сферу застосування, коли і якщо ми відокремимо його від інших соціальних і економічних прав. Звичайно, можливо і навіть неминуче взаємне накладення понять. Умови, що забезпечують здоров'я, часто є умовами свободи від таких, що наносять шкоду здоров'ю, явищ, як катування; свобода совісті тісно зв'язана з психічним здоров'ям. Але повинен залишатися якийсь специфічний аспект здоров'я, що складає окреме від інших право людини" [7].

Якщо ми станемо аналізувати права на життя і недоторканість особи, то побачимо, що подібно праву на здоров'я, в них проголошуються деякі цінності ("життя", "недоторканість особи"), що є глибоко суб'єктивними і важко піддаються абстрагуванню. Дуже складно визначити, наприклад, коли починається чи припиняється життя; і це питання дотепер не вирішене в юриспруденції [8]. Проте право на життя має досить конкретне значення в дискусіях з прав людини. Те ж саме можна сказати і про право на недоторканість особи. Кожна людина по різному відчуває це своє право, але проте воно вже міцно закріплено в міжнародних законах з прав людини та у правознавстві.

Сказане відноситься і до права на здоров'я. Значення цього права може поступово сформуватися саме собою, шляхом багаторазового застосування цього права в міжнародних і національних судових і квазісудових інстанціях.

Фактичне володіння власністю не залежить від держави і права, але її виробництво і відтворення регулюється правом, що захищає можливість реалізації права власності. Тобто, кореспондує усім навколишнім обов'язки по адекватному поведженню [9]. Навіть марксистки пишуть про можливість відійти від традиційних уявлень про природу власності як речовинно-товарних явищ і розглядати відношення власності як загальність, що охоплює собою всі сторони і форми проявів людської сфери не тільки матеріального і духовного виробництва, так само як і відтворення самої людської особистості.

На цій підставі, ми пропонуємо ввести в цивільне право інститут власності на здоров'я. Власність як економічна категорія характеризується діями з привласненими речами осіб, групи осіб, спрямованими на самореалізацію в

матеріальному світі. Підставою виникнення власності є присвоєння. Матеріальне (тілесне) життя людини можливе тільки завдяки актам присвоєння, тобто виділення з природи, необхідних, існуючих в обмеженій кількості, речей

Право власності в суб'єктивному змісті означає юридично забезпечену можливість для особи, що привласнила майно, володіти, користатися і розпоряджатися цим майном на свій розсуд у тих рамках, що установив законодавець. Правомочності володіння, користування і розпорядження містять у собі можливість тільки таких дій, що служать реалізації цілей, передбачених законодавцем. Такими цілями є збереження і поліпшення майна, використання його за прямим призначенням і можливість для власника розпорядитися майном найбільш повним чином. Але людина має право власності на немайнові права (інтелектуальна власність). До немайнових прав відноситься і право власності на життя та здоров'я.

Тому ми вважаємо, що через введення категорії власність людини на своє здоров'я, що дозволяє включити це немайнове право в систему цивільно-правової відповідальності за посягання на власність, гарантоване державою. Це переводить відносини стосовно шкоди здоров'ю із приватного права в публічне, тобто забезпечує реальний державний захист. Крім цього така правова позиція формує пучок правомочий відносно здоров'я.

На відміну від регулювання особистих прав, цивільно-правова відповідальність за порушення права власності настає без додаткових правових процесуальних умов.

Цивільно-правова відповідальність характеризується трьома обов'язковими ознаками: державний примус; негативні несприятливі наслідки на стороні правопорушника (боржника); осуд правопорушення і його суб'єкта.

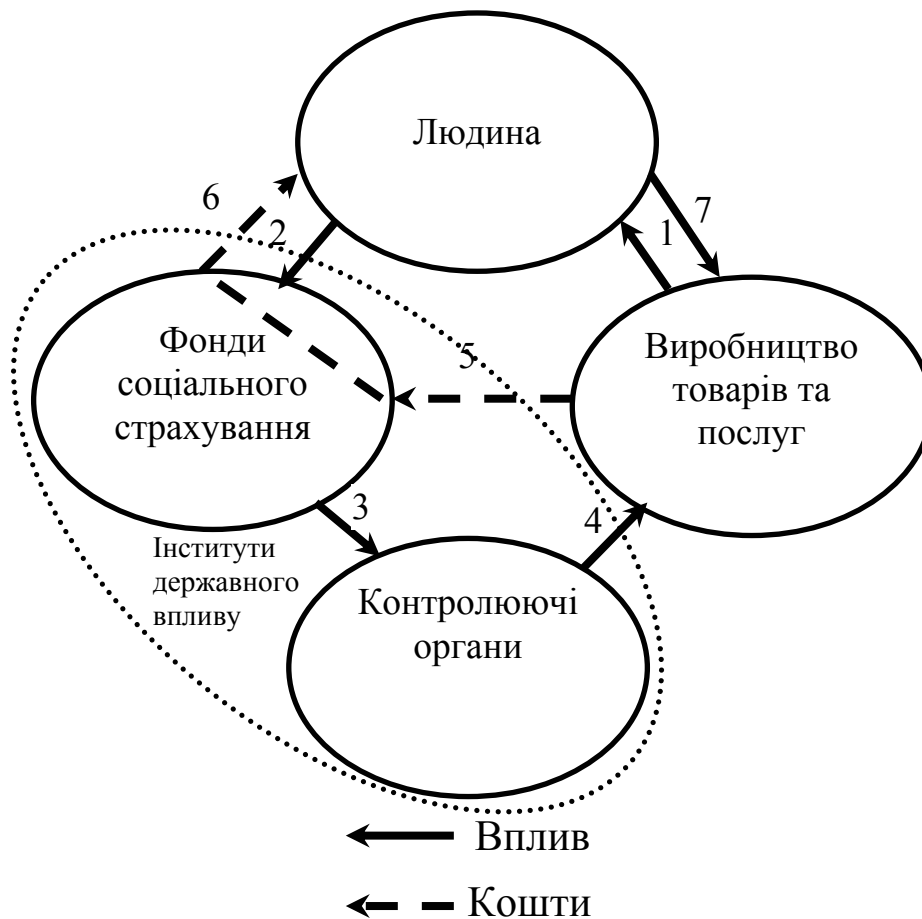
Принцип невідворотності відповідальності означає її неминуче обов'язкове застосування за всяке правопорушення у відношенні кожного правопорушника. У цивільному праві невідворотність обмежується встановленням термінів давнини і диспозитивністю поведіння суб'єктів (можливість звернутися в суд за захистом або відмовитися від захисту порушеного чи оскарженого суб'єктивного права).

Економічна шкода, зв'язана з дією на здоров'я населення, може оцінюватися на декількох рівнях: з позицій самого хворого і його сім'ї; з позицій підприємства, де він працює; з

позицій народного господарства в цілому. Тобто, один і той же матеріалізований у вигляді втрати працездатності чинник екологічної дії зумовлює різні за стоїмочною оцінкою і суб'єктивно-господарським рівнем втрати. Причому, ці різнорівневі локальні „ущерби” не менш не підлягають підсумовуванню.

Таким чином, фраза «компенсація шкоди, заподіяної здоров'ю населення» без вказівки рівня локалізації шкоди абсолютно нічого не варта. Держава є своєрідним посередником між підприємствами-природокористувачами і громадянами, конституційно гарантує останнім право на сприятливе навколишнє середовище і охорону здоров'я і створює законодавчо-нормативну і управлінську систему для забезпечення безпечної роботи підприємств. Одним з елементів цієї системи є платежі за забруднення навколишнього середовища в рамках нормального екологічного ризику. У основу нормативів сплат, що виконує відновно-компенсаційну функцію, встановлений економічний збиток, у тому числі і у зв'язку із захворюваністю населення. Підприємство, не порушуючи встановлених законом екологічних вимог і «розрахувавшись» за заподіяваний збиток, на перший погляд, нікому нічого більше не винне. Проте ця на перший погляд очевидна теза не беззаперечна. Річ у тому, що підприємство, за допомогою платежів за забруднення, компенсувало втрати держави, обумовлене погіршенням здоров'я населення, але не економічні збитки самого населення [10]. Дане положення, на наш погляд, є основою для пояснення не тільки правовій суті економічної відповідальності, але і дає можливість визначити власне економічний її зміст.

Введення права власності на здоров'я дозволяє ввести в дію нову схему взаємодії виробництва держави та суспільства (рис. 2.). В цій схемі страховим фондам передбачаються обов'язки контролювання загального стану здоров'я населення, причому будь які зміни в ньому вже є поводом для проведення розслідування для виявлення причин цих змін та впровадження належних заходів по компенсації впливу. Ця структура надасть можливість страховим фондам накопичувати достатньо коштів для надання адекватних компенсацій населенню, достатнього фінансування охорони здоров'я, та інших необхідних соціально-екологічних заходів.

1 – вплив підприємства на людину. 2 – зміна потреби в кількості та якості соціальних послуг. 3 – ініціювання розслідування причин зміни видатків системи. 4 – зміна сум обов’язкових компенсацій. 5 – обов’язкові відрахування. 6 – відшкодування витрат потерпілим та фінансування соціально-екологічних програм. 7 – вплив через якість робочої сили та громадські організації.

Рис. 2. Новий механізм взаємодії суспільства виробництва та держави

Література

1. Національна безпека і оборона. // Український центр економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова – Київ, 2003.– №3, – 60с.
2. Day of general discussion on the right to health// Report of sessions 8 and 9. – E/C. 12. – 1993. – 68 p.
3. Тархов П.В. Критерии государственного регулирования экономики: / Тархов П.В.: – Суми: ВВП"Мрія-1", 2005. – 268 с.
4. Познер Р. Экономический анализ права. / Познер Р.: [Пер. з англ.] – СПб: "Экономическая школа", 2004. - 522с.
5. Беккер Г. С. Человеческое поведение. Экономический подход. / Гери С. Беккер : [Пер. з англ.] – Москва:ГУ ВШЭ, 2003. – 671с.
6. Петрухин И.Л. Человек и власть./ Петрухин И.Л. : – Москва:Юрист, 1999. – 391с.

7. Тобес Б. «Право на здоровье. Теория и практика»./ Тобес Б. : – Москва, «Устойчивый мир», 2001. – 339с.
8. Werhane P.H. Philosophical Issues in Human Rights./ Werhane P.H., Gini A.R. , Ozar D.T.: - New York, «Random House», 1986. – 155 p.
9. Закирова С.А. Отношения собственности в здравоохранении/ Закирова С.А.// Здравоохранение в Российской Федерации. – 1994. – №3. – С.8-11.
10. Тархов П.В. Расчет и прогнозирование ущерба от заболеваемости населения для определения эффективности охраны окружающей среды: Дис. канд. экон. наук: 08.00.19 / Тархов П.В. – Сумы, Сумский физ.-технолог. ин-т., 1992. – 152 с.

Статья поступила в редакцию 20.06.2009